

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правосуддя

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО
(Особлива частина)**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 1:
«ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ (ОСОБЛИВА ЧАСТИНА).
НАУКОВІ ОСНОВИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ»**

Конспект лекції підготувала:
Плутницька К. М., к.ю.н., доцент, доцент
кафедри кримінального права та
правоохоронної діяльності Запорізького
національного університету

Запоріжжя — 2025

ТЕМА 1

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ (ОСОБЛИВА ЧАСТИНА). НАУКОВІ ОСНОВИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

План:

1. Поняття і значення Особливої частини кримінального права України.
2. Види норм Особливої частини кримінального права.
3. Система Особливої частини Кримінального кодексу України.
4. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.

1. Поняття, значення і завдання особливої частини кримінального права України.

Кримінальне право складають 2 частини: Загальна та Особлива, які є підсистеми Кримінального кодексу України (далі КК України) і тісно пов'язані між собою. Цей взаємозв'язок (єдність) визначається їх спільними завданнями і принципами. Так, загальні поняття і ознаки кримінального правопорушення (далі – кр. пр.) та інші інститути Загальної частини наповнюються конкретним змістом у нормах Особливої частини. Норми Загальної частини КК України неможливо застосувати окремо без урахування положень норм Особливої частини, якими передбачені конкретні діяння, у зв'язку із скоєнням яких вирішується питання кримінально-правової оцінки.

Зміст норм Особливої частини неможливо розкрити та застосувати без таких положень норм Загальної частини як поняття кр. пр., вина, суб'єкт кр. пр., чинність закону про кримінальну відповідальність, а також, часто, співучасть у кр. пр., покарання, строки давності, обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння тощо.

Наприклад, неможливо кваліфікувати замах на кр. пр. або співучасть у кр. пр. без посилання на ст. 15 КК або ст. 27 Особливої частини КК України.

В нормах Загальної та Особливої частин КК України закладено єдині принципи кримінально-правової політики держави у боротьбі зі злочинністю, а також її завдання, визначені у ч. 1 ст. 1 КК України: —...правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кр. пр.

В Особливій частині КК України наводиться вичерпаний перелік суспільно небезпечних діянь, вчинення яких є кр. пр. і загрожує винній особі кримінальним покаранням від імені держави. В нормах Особливої частини вказуються, які конкретні суспільно небезпечні діяння визнаються законом кримінально протиправними і які види заходів покарання можуть бути призначені судом за їх вчинення.

Тільки ті діяння, які прямо передбачені відповідними статтями Особливої частини КК України, визнаються кр. пр. В цьому полягає принцип: немає кр.пр. без вказівки щодо нього в законі.

Особлива частина кримінального права – це його невід'ємна, систематизована сукупність кримінально-правових норм, в яких законодавцем визначено юридично значущі ознаки суспільно небезпечних діянь, скоєння яких є кр. пр., види і розміри покарань, які можуть призначатися судом до осіб, винних у їх скоєнні, а також певні умови настання

кримінальної відповідальності за конкретними нормами Особливої частини КК України або звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння певних кр. пр.

Значення Особливої частини полягає в тому, що вона:

1. містить вичерпаний перелік і описує ознаки суспільно-небезпечних діянь, визнаних законодавцем кр. пр.;
2. дає змогу чітко виявити характер і специфіку кримінально протиправних діянь, тож впливає на розробку та реалізацію заходів із запобігання й припинення кр. пр.;
3. сприяє правильному застосуванню закону та тлумаченню його змісту;
4. створює умови для дотримання законності при притягненні осіб до кримінальної відповідальності та здійснення правосуддя у кримінальному провадженні.

2. Види норм Особливої частини кримінального права.

Норми Особливої частини поділяють на:

1) заборонні; 2) роз'яснювальні; 3) заохочувальні; 4) виняткові.

Абсолютну більшість норм Особливої частини КК належать до **заборонних норм** — *кримінально-правові норми, в яких зафіксовано видові ознаки окремих кр. пр. (ознаки юридичних складів кр. пр. (диспозиція) та встановлено вид і розмір покарань за їх вчинення (санкція).*

Наприклад, у ч. 1 ст. 114 КК України «Шпигунство» в диспозиції зміст кр. пр. визначається як: «Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства».

Санкція вказаної норми передбачає за вчинення вказаних дій наступні негативні наслідки для винних осіб: «позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої».

Роз'яснювальні норми – *це кримінально-правові норми, в яких містяться положення, які сприяють правильному розумінню змісту й однаковому застосуванню заборонних норм (дефініції понять, приблизні переліки, пояснення щодо розуміння певних ознак тощо).*

Наприклад, у примітці 1 до ст. 110² КК України «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» дається визначення поняття «фінансуванням дій», яке вживається у вказаній статті: «Фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення».

Заохочувальні норми – *це кримінально-правові норми, в яких передбачено спеціальні (відносно тих, які містяться в розділі IX Загальної частини КК) види звільнення від кримінальної відповідальності.*

Наприклад, ч. 4 ст. 311 КК України передбачає, що особа, яка добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кр. пр., пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання.

Виняткові норми – *це кримінально-правові норми, в яких передбачено відступ від загальних правил притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення того чи іншого кр. пр.*

Нині чинний КК містить два види виняткових норм: *обмежувальні* (ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК) та *розширювальні* (прим. 3 до ст. 149; прим. 2 до ст. 303 КК).

Обмежувальні виняткові норми Особливої частини КК України – це кримінально-правові норми, в яких передбачено відступ від загальних правил притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення того чи іншого кр. пр. в бік **обмеження** сфери дії окремих заборонних норм.

Наприклад, ч. 2 ст. 385 КК України, якою встановлено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Розширювальні виняткові норми Особливої частини КК України – це кримінально-правові норми, в яких передбачено відступ від загальних правил притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення того чи іншого кр. пр. в бік **розширення** сфери дії окремих заборонних норм (наприклад, примітки до ст.ст. 149 і 303 КК України).

КК України містить низку норм, які водночас охоплюють положення як заборонного, так і роз'яснювального характеру, або заборонного та виняткового характеру, або заборонного, роз'яснювального та виняткового характеру (наприклад, ч. 1 ст. 185 КК України містить як положення щодо заборони крадіжки та покарання за її вчинення, так і визначення змісту поняття «крадіжка»). Норм, які одночасно містять положення заборонного та виняткового характеру, кілька (статті 262, 263, 342 КК України тощо). Принаймні одна норма Особливої частини КК одночасно містить положення заборонного, роз'яснювального та виняткового характеру (ч. 1 ст. 201 КК). У цілому норми, які одночасно містять положення заборонного й іншого характеру, слід вважати заборонними, адже їх головне призначення – заборона певних видів суспільно небезпечної поведінки.

Є у КК України й кілька норм, які одночасно містять положення заохочувального та виняткового характеру (ч. 6 ст. 255; ч. 2 ст. 258-3; ч. 4 ст. 258-5; ч. 4 ст. 289 КК України). У цілому такі норми є заохочувальними, адже їх призначення – стимулювання правомірної поведінки винних у напямі ліквідації потенційних наслідків учиненого та сприяння розкриттю окремих видів кр.пр.

3. Система Особливої частини КК України.

Особлива частина КК України складається з двадцяти розділів. Система Особливої частини КК України побудована переважно за *родовими об'єктами кр. пр.* Назви відповідних розділів Особливої частини КК України здебільшого прямо вказують на цей об'єкт (наприклад, Розділ I «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України», тож родовий об'єкт усіх кримінальних правопорушень, передбачених цим розділом – основи національної безпеки). Водночас розділи у своїх назвах відбивають особливості безпосередніх об'єктів основних груп кр. пр., що ними об'єднані. Зокрема, у Розділі II об'єднані кр. пр. проти життя та здоров'я особи, у розділі III – кр. пр. проти волі, честі та гідності особи.

Роз'яснювальні норми містяться здебільшого у примітках до тих статей, в яких закріплено положення, що потребують законодавчого роз'яснення. Це пояснюється тим, що роз'яснювальні норми безпосередньо не впливають на процес боротьби зі злочинністю (не є проявом кримінально-правової політики держави), а лише пояснюють певні терміни, поняття, ознаки тощо.

Через те, що заохочувальні та виняткові норми мають пряме відношення до настання чи ненастання кримінальної відповідальності за тією чи іншою заборонною нормою та віддзеркалюють певну сферу кримінально-правової політики нашої держави, однак не описують основного чи кваліфікованих складів кр. пр., вони розміщуються в останніх частинах і, як виняток, в примітках до статей 149 і 303 КК.

Заборонні норми чинного КК України здебільшого розміщено з дотриманням таких основних правил систематизації:

1) заборонні норми, що описують основний склад кр. пр., розміщуються в першій частині відповідної статті Особливої частини КК України;

2) заборонні норми, що описують кваліфіковані, особливо кваліфіковані склади кр. пр., розміщуються в частинах 2,3,4 тощо мірою зростання видової суспільної небезпеки описуваних ними діянь;

3) статті, що містять заборонні норми, групуються в розділи Особливої частини КК України виходячи з тотожності або однорідності основних безпосередніх об'єктів, описуваних ними складів кр. пр.;

4) послідовність розміщення статей, що містять заборонні норми, у межах одного розділу Особливої частини КК визначається суспільною небезпекою описуваних ними кр. пр. – від більш небезпечних до менш небезпечних;

5) послідовність розміщення розділів в Особливій частині КК України визначається ієрархією цінностей (від найбільш важливої до найменш важливої), що підлягають кримінально-правовій охороні, комплексом заборонних норм того чи іншого розділу.

4. Наукові основи кваліфікації кр. пр.

Головними у змісті і призначенні Особливої частини кримінального права є кваліфікації кр. пр. Зауважимо, що слід відмежовувати поняття «кримінально-правова кваліфікація» та «кваліфікація кр. пр.».

Кримінально-правова кваліфікація включає не тільки кваліфікацію кр. пр., а й кваліфікацію інших діянь, які можуть і не бути кр. пр. (малозначність діянь; діянь, учинених за обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння; діянь осіб, які є неосудними чи не досягли віку кримінальної відповідальності тощо).

Кваліфікація кр. пр. – це встановлення та юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого діяння та ознаками кр. пр., передбаченого нормою закону про кримінальну відповідальність.

Кваліфікація кр. пр. може бути офіційною (легальною) та доктринальною (неофіційною).

Офіційна кваліфікація завжди здійснюється:

1) по конкретному кримінальному провадженню;

2) уповноваженими на це офіційними представниками держави (слідчим, прокурором, суддею);

3) її висновки закріплюються в певних правових документах (обвинувальному акті, вироку тощо).

Офіційна кваліфікація завжди є однією з форм правозастосовної діяльності і тому тягне за собою передбачені законом правові наслідки (наприклад, є підставою для фіксування кримінального провадження, тримання під вартою як запобіжного заходу тощо).

Неофіційна кваліфікація – правова оцінка відповідного кр. пр., яка здійснюється неофіційними особами. Найчастіше таку кваліфікацію дають в публікаціях, доповідях, висновках наукових працівників. Вона може здійснюватися також різними організаціями та окремими громадянами.

Зміст кваліфікації кр. пр. полягає в тому, що вона:

1) здійснюється уповноваженими органами держави – досудового розслідування, прокуратури, суду;

2) проводиться у відповідній процесуальній формі, а її результати закріплюються в актах вказаних вище органах;

3) тягне правові наслідки як для осіб, дії яких кваліфікуються, так і для державних органів;

4) спрямована на оцінку суспільно небезпечної поведінки особи, тому визначається кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за скоєне діяння.

Наукові основи кваліфікації кр. пр. охоплюють розгляд положень щодо принципів, передумов, підстав, структури, видів, функцій, правил та юридичного закріплення її результатів.

Принципи кваліфікації кр. пр. – це система науково обґрунтованих, стабільних, свідомо застосовуваних, найбільш загальних положень, на підставі яких здійснюється вибір кримінально-правової норми, котра передбачає скоєне діяння, доводиться необхідність застосування саме цієї норми та процесуально закріплюється висновок, що діяння охоплюється саме обраною нормою.

Принципи кваліфікації

1) **законність.** Цей принцип пов'язаний з вирішенням усіх питань кваліфікації кр. пр. Найбільш чітко дія цього принципу виявляється в таких положеннях:

✓ фактичною підставою кваліфікації можуть бути лише дані, отримані відповідно до вимог кримінального процесуального закону. Інформація, здобута без дотримання відповідних положень КПК України, зокрема й оперативним шляхом, унаслідок примушування до давання показань, фальсифікацією доказів, не повинна братися до уваги при кваліфікації скоєного. Також при кваліфікації обов'язково мають бути взяті до уваги як обставини, що погіршують, так і обставини, що покращують становище особи, дії якої кваліфікуються;

✓ посягання кваліфікуються за законом, який набрав чинності до вчинення посягання. Ця теза прямо впливає з ч. 2 ст. 58 Конституції України, згідно з якою, ніхто не може відповідати за діяння, що на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення;

✓ при кваліфікації диспозиція є пріоритетною щодо санкції кримінально-правової норми. Це означає, що кваліфікуючи кр. пр., слід виходити з ознак посягання, закріплених у диспозиції статті Особливої частини КК України, а не із санкції можливого покарання. Санкції статей Особливої частини КК України при кваліфікації беруться до уваги лише в разі потреби порівняти суспільну небезпечність норм, які конкурують;

✓ неприпустима кваліфікація за аналогією, тобто за нормою, що прямо не передбачає скоєного посягання (ч. 4 ст. 3 КК України). Варто звернути увагу й на таке: діяння кваліфікується як кр. пр. лише тоді, коли воно не підлягає кваліфікації як адміністративний чи дисциплінарний проступок або інше правопорушення;

2) **офіційність.** Кваліфікація кр. пр. є оцінкою скоєного від імені державних органів, уповноважених на застосування кримінального закону, а кваліфікація, здійснена у вироді суду, — від імені держави. Тож правові наслідки тягне за собою лише

кваліфікація, що дана органами дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду у відповідній процесуальній формі. Так звана, неофіційна кваліфікація, що її здійснюють інші учасники процесу (науковці, студенти, окремі громадяни) кримінально-правового значення не має; її авторитет полягає лише у вагомості аргументів, висунутих на користь певного рішення;

Із принципу офіційності кваліфікації впливає, що законодавець не може покладати на окремих громадян обов'язку кваліфікувати чи то свої дії, чи дії інших осіб.

3) **об'єктивність**. Кваліфікацію здійснює особа, що провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя самостійно. Вказівки щодо кваліфікації діяння можуть бути дані лише в порядку, передбаченому законом. При кваліфікації кр. пр. виходять зі встановлених у процесуальному порядку обставин справи, а не з власних здогадок, припущень або вподобань. Одночасно необхідно керуватися кримінальним законом, актами його офіційного тлумачення, а не своєю суб'єктивною оцінкою скоєного та розумінням закону;

4) **точність**. Діяння кваліфікується за статтею кримінального закону, що найбільш точно описує його ознаки. В разі, коли стаття кримінального закону, за якою кваліфікується діяння, викладена в іншій редакції, зазначається редакція закону від якої дати застосовується в цьому конкретному випадку. Здійснення кваліфікації кр. пр. передбачає вказівку на статтю кримінального закону, а якщо стаття містить у собі частини чи пункти — то й на відповідну частину або пункт. Формулюючи обвинувачення, вказують усі наявні ознаки відповідного кр. пр. Якщо аналізуються нормативно-правові акти інших галузей права (за наявності бланкетних диспозицій), то треба визначити статтю, пункт, параграф, які передбачають допущене порушення, та розкрити їхню суть, що допоможе при формулюванні обвинувачення.

При кваліфікації готування до кр. пр. чи замаху на кр. пр. вказується частина статті кримінального закону, що передбачає відповідний вид попередньої кримінально протиправної діяльності. Під час кваліфікації кр. пр., вчинених у співучасті, вказується частина статті кримінального закону, що передбачає відповідний вид співучасника, крім виконавця (співвиконавця). При цьому обов'язково беруть до уваги форму співучасті.

У разі конкуренції статей кримінального закону, одна з яких є спеціальною та призначена для кваліфікації певних діянь, а інша загальною (поряд з цим діянням охоплює й інші діяння), застосовується тільки спеціальна стаття. Одночасна кваліфікація за загальною та спеціальною статтями виключається, хоча з цього правила є винятки. Якщо діяння не охоплюється жодною зі спеціальних статей, то воно кваліфікується за загальною статтею.

Точність кваліфікації кр. пр. повинна бути досягнута незалежно від того, чи впливає це на можливе покарання, чи іншим чином відбивається на кримінально-правовому становищі особи, діяння якої кваліфікуються;

5) **індивідуальність кваліфікації**. Цей принцип базується на вимогах ч. 2 ст. 61 Конституції України, яка передбачає, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Отож посягання кожної особи кваліфікується індивідуально, окремо, самостійно. Навіть співучасники одного й того ж кр. пр. можуть нести відповідальність за різними нормами кримінального закону. Якщо кримінальний закон встановлює відповідальність у певній нормі, зважаючи на обставини, що характеризують лише особу певного учасника кр. пр. (наприклад, повторність або рецидив), то за цією нормою кваліфікуються посягання лише суб'єкта, який наділений відповідними ознаками;

б) **повноти кваліфікації.** Кваліфікація має охоплювати всі посягання, вчинені винною особою. Неприпустимо зосереджувати увагу лише на частині скоєного та ставити у вину порушення лише деяких норм Особливої частини КК України, хоч би ця частина охоплювала найбільш небезпечні кр. пр., а решта — порівняно менш небезпечні посягання. Коли діяння вчинено за наявності одночасно кількох кваліфікуючих ознак, передбачених різними частинами, пунктами статті, воно кваліфікується за всіма частинами, пунктами статті. Якщо особа при вчиненні кр. пр. у співучасті виконувала одночасно кілька ролей, діяння повинно кваліфікуватися з посиланнями на всі частини статті про співучасть, які передбачають відповідні дії. При конкуренції статей кримінального закону, одна з яких охоплює все скоєне діяння, а інша лише його частину, застосовується стаття, що найповніше охоплює діяння;

7) **вирішення суперечних питань на користь особи, дії якої кваліфікуються.** У ч. 3 ст. 62 Конституції України прямо зазначено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Міжнародно-правові пакти про права людини також виходять з позиції, згідно з якою, недоліки в законодавстві та сумнівні положення не можуть погіршувати становище особи. З огляду на це, питання, що виникають у зв'язку з проведенням кваліфікації та прямо не врегульовані чинним кримінальним законодавством, вирішуються на користь особи, діяння якої кваліфікуються.

Закінчене кр. пр., вчинене з неконкретизованим чи альтернативним умислом, кваліфікується за статтею кримінального закону, що передбачає фактично вчинене діяння. Готування до кр. пр. чи замах на кр. пр., вчинене з альтернативним або неконкретизованим умислом, кваліфікується як готування чи замах на найменш небезпечний з кр. пр., охоплених умислом особи. При помилці особи у визначенні фактичних обставин справи діяння кваліфікується як замах на вчинення того кр. пр., котрий охоплювався умислом особи.

Зміна кваліфікації можлива лише у бік покращення кримінально-правового становища обвинуваченого чи підсудного, тобто на норму Особливої частини КК України, що передбачає менш тяжкий вид кр. пр. Якщо ж у процесі розслідування чи розгляду справи у суді виникає потреба перекваліфікувати скоєне на норму, що передбачає більш тяжкий вид кр. пр. (поставити у вину статтю КК України, яка передбачає більш суворе покарання, притягти до відповідальності не за простий, а за кваліфікований вид кр. пр.), то справа має бути повернута на попередню стадію, де пред'являється нове обвинувачення, проводиться додаткове розслідування тощо;

8) **недопустимість подвійного інкримінування.** Конституція України закріпила загальноправовий принцип «non bis in idem», передбачивши в ч. 1 ст. 61, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те ж правопорушення. Стосовно кваліфікації кр. пр. цей принцип повинен мати таку інтерпретацію: посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини КК, якщо інша норма з інкримінованих цій же особі, повністю охоплює скоєне.

На вказаному принципі також базується низка правил кваліфікації кр. пр. Так, діяння, що є необхідною ознакою іншого кр. пр., окремо не кваліфікується, якщо воно є менш небезпечним, аніж це кр. пр. Діяння, що отримало правову оцінку як адміністративний проступок або інше правопорушення, не може одночасно бути ознакою кр. пр.

При конкуренції кількох статей, що передбачають кр. пр., вчинені за пом'якшуючих обставин, діяння кваліфікується за статтею, яка передбачає найменш

небезпечний вид кр. пр. При конкуренції кількох статей, частин статей, що передбачають кр. пр., вчинені за обтяжуючих (кваліфікуючих) ознак, діяння кваліфікується за статтею (частиною статті), яка передбачає найбільш небезпечний вид кр. пр.

Посягання, що передбачене самостійною кримінально-правовою нормою, яке є способом вчинення іншого кр. пр. (основного), повністю охоплюється нормою про це кр.пр., якщо спосіб менш небезпечний, аніж основне кр. пр.;

9) **стабільність кваліфікації.** На всіх етапах розслідування та судового провадження кваліфікація не може змінюватися довільно. Якщо виникає потреба в зміні раніше даної кваліфікації, то це свідчить про наявність щонайменше однієї з таких обставин:

✓ встановлено нові фактичні обставини справи, що мають кримінально-правове значення, або ж навпаки, ті обставини, які раніше бралися до уваги при кваліфікації, визнані недоведеними;

✓ змінився кримінальний закон у бік пом'якшення відповідальності, а тому він набув зворотної чинності в часі;

✓ виявлено помилку, котрої припустилися при попередній кваліфікації;

✓ встановлено зловживання службових осіб, які кваліфікували скоєне на попередньому етапі;

✓ змінилися обов'язкові правила кваліфікації.

Зміна кваліфікації повинна бути обґрунтована та належним чином оформлена процесуально.

Підстави кваліфікації кр. пр.:

Фактична – обставини кримінального провадження, наявні в реальній дійсності, що стали відомі уповноваженим органам і були процесуально закріплені.

Юридична – юридичний склад кр. пр., що міститься в кримінально-правовій нормі.

Передумови правильної кваліфікації:

✓ глибоке вивчення та розуміння особою, що застосовує кримінально-правові норми, засад кримінального права, кримінально-правової політики держави, слідчої та судової практики;

✓ правильне з'ясування та тлумачення змісту кримінального закону, всіх ознак конкретної кримінально-правової норми;

✓ повне й усебічне дослідження фактичних ознак скоєного суспільно небезпечного діяння;

✓ застосування правил кваліфікації кр. пр., вироблених теорією та практикою, при обґрунтованому поєднанні ознак кр. пр., що встановлені законом, із ознаками вчиненого діяння.

Структура кваліфікації кр. пр.:

Об'єкт кваліфікації – це діяння, що підлягає кримінально-правовій оцінці.

Суб'єкт кваліфікації – це органи, що здійснюють кримінально-правову оцінку діяння.

Зміст кваліфікації – це те, що складає її сутність, у зв'язку з чим розпочинається та заради чого здійснюється певна діяльність, тобто це оцінка скоєного з погляду кримінального закону як кр. пр. чи не кримінально протиправної поведінки.

Правила кваліфікації кр. пр.:

1) усі фактичні ознаки вчиненого мають відповідати юридичним ознакам складу кр. пр.;

2) ознаки вчиненого кр. пр. слід відмежовувати, відокремлювати від суміжних складів кр. пр.;

3) до вчиненого кр. пр. завжди повинна застосовуватися та кримінально-правова норма, яка найбільш повно охоплює його ознаки;

4) за наявності у вчиненому діянні ознак загальної та спеціальної норм застосовують спеціальну норму;

5) кваліфікований склад кр. пр. має пріоритет (перевагу) перед основним складом, а особливо кваліфікований – перед кваліфікованим і поглинає його;

6) діяння, при якому заподіяння шкоди додатковому безпосередньому об'єктові посягання є способом, складовою частиною заподіяння шкоди основному об'єктові, кваліфікується як одне кр. пр.; діяння, при вчиненні якого шкода додатковому об'єктові заподіюється факультативно, кваліфікується як сукупність кр. пр.;

7) спосіб учинення кр. пр. не утворює сукупності кр. пр., якщо він є обов'язковою, необхідною та невід'ємною ознакою певного діяння;

8) кожна наступна стадія завершення кр. пр. поглинає попередню: склад закінченого кр. пр. поглинає склад замаху, а склад замаху поглинає склад готування до цього кр. пр.;

9) умисел завжди поглинає необережність, а будь-який вищий ступінь вини поглинає нижчий;

10) при конкуренції самостійної норми та норми про співучасть у більш тяжкому кр. пр. застосовується норма про співучасть тощо.

Юридичне закріплення результатів кваліфікації складається з наступних компонентів:

1) *виклад фактичних обставин кримінального провадження* – це формулювання фактичного складу діяння, тобто опис поведінки особи й інших юридичних фактів, які встановлено (процесуально доведено), які мають кримінально-правове значення та в системному поєднанні утворюють фактичний склад кр. пр. При цьому опис не має зводитися до натуралістичного відтворення деталей (наприклад, це стосується кримінальних проваджень про вбивства з особливою жорстокістю або кр. пр. проти статевої свободи та статевої недоторканості особи). Водночас воно не повинно містити абстрактних юридичних формулювань, безпосередньо вжитих у кримінальному законі, бо це буде не виклад фактичного складу кр. пр., а юридичне формулювання обвинувачення.

2) *складання формули кваліфікації* – це здійснення вказівки на статті Особливої, а за певних умов – і Загальної частин КК України, які передбачають вчинене діяння через використання скорочених, умовних позначень.

3) *юридичне формулювання обвинувачення* – це юридичні «розшифрування» та конкретизація формули кваліфікації, тобто це словесне посилення на кримінально-правові норми, що відображені у формулі кваліфікації; юридичні формулювання, що містяться в нормах кримінального закону, який встановлює відповідальність за вчинене посягання.

4) *обґрунтування кваліфікації* – це діяльність уповноважених органів держави щодо підтвердження прийнятого рішення про кваліфікацію кр. пр. за певною нормою (нормами) КК України (воно полягає в наведенні доказової бази, формулюванні логічних і несуперечливих висновків тощо).

Формула кваліфікації – це сукупність буквених і цифрових позначень, які вказують на кримінально-правові норми, що підлягають застосуванню (*наприклад, п. __ч. __ст. __КК України*).

Спочатку вказуються частини відповідної статті Загальної частини КК (якщо їх треба ставити у вину), а потім – пункти, частини відповідної статті чи сама стаття Особливої частини КК України.

Із Загальної частини КК України у формулі кваліфікації кр. пр. застосовуються тільки такі норми: **ч. 1 ст. 14 (готування до кр. пр.); ч. 2 ст. 15 (закінчений замах); ч. 3 ст. 15 (незакінчений замах); ч. 3 ст. 27 (організатор); ч. 4 ст. 27 (підбурювач); ч. 5 ст. 27 (пособник); ч. 1 ст. 31-1 (Військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир), ч. 2. ст. 31-1 (начальник, правовий статус якого не визначений ч. 1 ст. 31-1) КК.**

Навпаки, ч. 2 ст. 14, ч. 1 ст. 15 (крім замаху через бездіяльність), частини 1, 2, 6 і 7 ст. 27 КК України не можуть бути застосовані при кваліфікації кр. пр. Те, що саме наведені вище норми мають бути застосовані у формулі кваліфікації кр. пр., впливає з положень ст. 16 і ч. 2 ст. 29 КК України.

Так, ст. 16 КК України «Кримінальна відповідальність за незакінчене кр.пр.» встановлює, що кримінальна відповідальність за готування до кр. пр. і замах на кр. пр. настає за статтею 14 або 15 і за тією статтею Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за закінчене кр. пр. На жаль, законодавець чітко не вказує, які саме частини цих статей мають бути застосовані при кваліфікації кр. пр., однак це робить слідча та судова практика. Якщо ж особа вчиняє замах на кр. пр. через бездіяльність, то при кваліфікації слід посилатися на ч. 1 ст. 15 і статтю Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за закінчене кр. пр., на який особа вчиняє замах (це пов'язане з тим, що частини 2 і 3 ст. 15 КК передбачають замах як дію, а тому кваліфікація з посиланням на ці частини при кримінально протиправній бездіяльності неможлива).

Частина 2 ст. 29 КК України «Кримінальна відповідальність співучасників» чітко визначає, що організатор, підбурювач і пособник підлягають кримінальній відповідальності за відповідною частиною статті 27 і тією статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, котра передбачає кр. пр., вчинене виконавцем.

У слідчо-судовій практиці під час кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті, поширеним є здійснення посилання у формулі кваліфікації на відповідну частину ст. 28 КК. Посилання на відповідну частину ст. 28 КК використовується у формулі кваліфікації як у разі, якщо склад кримінального правопорушення як містить за кваліфікуючу ознаку відповідну форму співучасті, так і не містить. У кримінально-правовій доктрині також висловлюється позиція щодо доцільності відтворення у формулі кваліфікації форми співучасті та посилання на відповідну частину ст. 28 КК у тих випадках, коли ця обставина не врахована статтею Особливої частини КК.

Із Особливої частини КК України у формулі кваліфікації кр. пр. застосовуються тільки статті (частини статей, пункти частин статей), що містять заборонювальні норми (наприклад, ст. 113, п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 185 КК України). Навпаки, не застосовуються у формулі кваліфікації кр. пр. роз'яснювальні та заохочувальні норми.

Кваліфікація кр. пр. при конкуренції кримінально-правових норм.

Ознаки конкуренції кримінально-правових норм:

1) кваліфікації підлягає вчинене одиничне кр. пр., що не утворює множинності (повторності, сукупності та рецидиву) кр. пр.

2) одне суспільно небезпечне діяння та його наслідки (скоєне кр. пр.) підпадає під ознаки декількох кримінально-правових норм;

3) зазначені норми частково співпадають за ознаками елементів складу передбачених ними кр. пр.

Види конкуренції кримінально-правових норм:

1) конкуренція загальної і спеціальної норм (за об'ємом);

2) конкуренція частини і цілого (за змістом).

Конкуренція загальної і спеціальної норм (за об'ємом) – це коли одна норма охоплює певне, умовно широке, коло суспільно небезпечних діянь, у тому числі й те, що підлягає кваліфікації (загальна норма), а друга – тільки частину з них (спеціально).

Конкуренція частини і цілого (за змістом) – це коли одна норма охоплює усі ознаки вчиненого кр. пр., а інша – лише його частину.

Наприклад: умисне посягання на життя іншої людини у зв'язку з виконанням нею службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України) та посягання на життя працівника правоохоронного органу та інших осіб у зв'язку з виконанням службових обов'язків або громадського обов'язку (ст.ст. 348, 379, 400, 443 КК України) утворюють конкуренцію за об'ємом, де ч. 2 ст. 115 КК України співвідноситься з іншими як загальна норма зі спеціальними.

За конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм підлягає застосуванню спеціальна норма.

Конкуренцію частини і цілого (за змістом) можна продемонструвати на прикладі ч. 1 ст. 185 КК України, яка передбачає основний склад викрадення чужого майна шляхом крадіжки, та ч. 2 ст. 185 КК України – крадіжку кваліфіковану за ознаками вчинення її: 1) повторно або 2) за попередньою змовою групою осіб, як конкуренцію між основним і кваліфікованими видами складу. в даному випадку ч. 2 ст. 185 КК України співвідноситься з ч. 1 ст. 185 КК України як ціле і її частина. Вона повністю охоплює ознаки складу кр. пр. останньої і передбачає дві обставини, що його обтяжують. тому при наявності ознак, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 185 КК України, повинна застосовуватись ч. 2 ст. 185 КК, але формулювання кваліфікації має містити усі юридично значущі ознаки складу кр. пр., передбачені як ч. 2 так і ч. 1 ст. 185 КК України.

Усякий кваліфікований вид складу кр. пр. має пріоритет перед основним видом.

У випадках коли кримінально протиправне діяння містить ознаки як кваліфікованого складу так і особливо кваліфікованого, **застосуванню підлягає норма, яка передбачає особливо кваліфікований склад кр. пр.**

Конкуренцію норм утворюють також випадки, **коли вчинене кр. пр. одночасно має ознаки не тільки основного або кваліфікованого складу кр. пр., але й обставини, які пом'якшують відповідальність за нього.**

Наприклад: умисне вбивство двох осіб, вчинене в стані сильного душевного хвилювання при перевищенні меж необхідної оборони, що утворює конкуренцію (між загальною та спеціальними нормами) відразу трьох кримінально-правових норм: п. 1 ч. 2 ст. 115, ст. 116 та ст. 118 КК України.

За конкуренції загальної норми з нормою, що передбачає пом'якшуючі обставини, при кваліфікації перевага віддається нормі з пом'якшуючими обставинами. Стаття 116 має перевагу над ст. 115 КК України.

За конкуренції норми, що передбачає пом'якшуючі обставини, з нормою, що передбачає особливо пом'якшуючі обставини, перевага у застосуванні при кваліфікації віддається нормі з особливо пом'якшуючими обставинами. Стаття 118 має перевагу над ст. 116 КК України.

У правозастосовній діяльності можуть мати місце випадки **часткової конкуренції** кримінально-правових норм – коли спеціальна норма передбачає випадки, що не охоплюються загальною нормою і не перебувають з нею у конкуренції. Тобто з останньою може конкурувати лише частина спеціальної норми і кваліфікація за її іншою частиною не утворює конкуренції.

Кваліфікація при конкуренції частини і цілого здійснюється за правилом: застосуванню підлягає та норма, яка найбільш повно охоплює всі фактичні юридично значущі ознаки кримінально протиправного діяння.

Вказане правило ґрунтується на принципі повноти кваліфікації, відповідно до якого кримінально-правовій оцінці підлягає все посягання, а не його частина.

За конкуренції об'єктів кр. пр. кваліфікація здійснюється за нормою, що передбачає більш широкий об'єкт, який найбільш повно охоплює об'єкт посягання.

За конкуренції об'єктивної сторони кр. пр. кваліфікація здійснюється за нормою, що найбільш повно охоплює об'єктивну сторону вчиненного посягання.

При конкуренції норм за суб'єктом кр. пр. (конкуренція загальної та спеціальних норм) застосуванню підлягає норма про кр. пр. зі спеціальним суб'єктом.

При конкуренції норм за суб'єктивною стороною кр. пр. кваліфікація здійснюється за нормою, якою встановлена відповідальність за посягання, яке відповідає формі і виду вини вчиненого кр. пр.

За ступенем суспільної небезпечності, від найбільш тяжкого до найменш небезпечного виду вини, В.М. Кудрявцев запропонував таку послідовність: прямий умисел — непрямий умисел – кримінально протиправна самовпевненість – кримінально протиправна недбалість.

У випадках коли вчинене посягання, передбачене певною нормою як окреме кр. пр., є способом вчинення іншого кр. пр., наприклад насильство небезпечне для життя або здоров'я щодо особи, на яку здійснено напад з метою заволодіння чужим майном, передбачене ст. 187 кк (розбій), застосуванню підлягає саме норма про інше кр. пр. (у даному випадку ст. 187) **при конкуренції норм, що передбачають співучасть у кр. пр. та кр. пр., вчинене самостійно:** якщо співучасть є більш тяжким кр. пр., ніж самостійне кр. пр., діяння кваліфікується як співучасть, наприклад заздалегідь обіцяне придбання майна, завідомо здобутого шляхом викрадення (співучасть у цьому кр. пр.) має пріоритет над ст. 198 КК України, якою встановлена відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання майна, завідомо здобутого кримінально протиправним шляхом.

Кваліфікація за сукупністю кр. пр. у ряді випадків має місце, коли діяння містить ознаки двох або більше складів кр. пр., тобто воно передбачено різними статтями або частинами статей КК України, що не охоплюють одна одну. При цьому під різними складами кр. пр. розуміється **основні** склади кр. пр. або **склади кр. пр.** з обтяжуючими чи пом'якшуючими обставинами, що передбачені в окремих статтях чи в їх частинах (пунктах), в яких встановлені самостійні санкції.

Наприклад, винна особа в різний час вчинила просте хуліганство (ч. 1 ст. 296 КК України) і кваліфіковане – ч. 2 або 3 ст. 296 КК України, то має місце **реальна сукупність** і її діяння належить кваліфікувати за сукупністю кр. пр. окремо за ч. 1 ст.296 та ч. 3 ст. 296 КК України.

Сукупність виключається, якщо вчинене кр. пр. містить ознаки, які передбачені в декількох пунктах однієї статті, що має одну загальну санкцію.

Так, в п. 18 постанови № 2 від 7.02.2003 р. – про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи Пленум Верховного Суду України вказав: *при засудженні за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї*

статті окремо не призначається. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину.

Треба мати на увазі, що необхідною ознакою сукупності є відсутність засудження особи за вчинення нею 2 і більше кр. пр., передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України (ч.1 ст. 33 КК України).

Кожне кр. пр., що входить до сукупності, потребує самостійної кваліфікації за відповідною статтею КК України. Це правило є безумовним для реальної сукупності. Щодо ідеальної сукупності вчинене діяння іноді одночасно охоплюється ознаками 2 і більше самостійних статей Особливої частини КК України (наводили приклад вбивства працівника правоохоронного органу) – тобто наявність конкуренції загальної і спеціальної норм і застосовується спеціальна норма.

Але, у разі якщо окрім ознак спеціальної норми в діянні винної особи є обставини, які не передбачені спеціальною нормою, але утворюють склад кр. пр., передбаченого загальною нормою, кваліфікація здійснюється за сукупністю вказаних норм. Слід зауважити, що у останньому випадку вбачається недотримання принципу заборони повторного притягнення до юридичної відповідальності за одне діяння.